

A gyökérlét mítosza

Kalmárné Horóczy Margit: Ünnepek

Az egykori népi tárgyformálók irigylésre méltó meggyőződéssel érzékeltették az emberi létezés rendjét. Elég volt megidézniük egy-egy közönséges fa-motívumot, máris az élet teljességét jelképezték. Adva volt a testes korona, a tömördek levél: adva voltak hát az egymásba érő hétköznapiak. És ott sorakoztak a levegősen elhelyezkedő pirosló gyümölcsök: az élet ünnepi alkalmi. A két szféra világosan elkülönült egymástól, mégis szétválaszthatatlanul összetartoztak. Akár anya és gyereke. Az ellentétek természetes egységét, a rendet példázták. A harmóniát, ami olyannyira eltűnt megzavarodott jelenkori életünkben. Nem elég, hogy már egymásba mosódnak az évszakok, de ezt teszik a mindennapok és az ünnepek is. Mostantában az utóbbiak legfeljebb arra jók, hogy ráébredjünk igazi szegénységünkre. A szeretet hiányára, a tartalmas kapcsolatok szűkösségére: egyben a szívmengető ünnepek valóságos hiányára.

Kalmárné Horóczy Margit képei között szerencsére némiképp megengesztelődik az ember. Nemrég Kecskeméten, majd Szegeden is láthattuk gyűjteményes kiállítását. Mesés, mítikus hangulatú műveinek sajátos optikája van. Egyszerűen nem tűrik meg a lazább, távolságtartóbb szemlélődést: a személyesebb, intímabb kapcsolatfelvételre is igényt tartanak. Valami titkos biztatást kap a néző. Kezdi elhinni, hogy van még bennünk azért szelídség, jóság, szeretet és akarat is. Csak ne adjuk el lelkünket az ördögnek: ne engedjünk mindig az olcsóbb, kényelmesebb megoldásoknak. Mint ahogy ő is ekképp alakította több mint negyedszázados művészi pályáját.

Pedig eredetileg csak asszonyoknak készült, „...aki szoptatja a gyermekeit...” — írta önmagáról. „Ennek a feladatnak a tökéletes véghezvitelére készítettem fel magam. Félttem, mi lesz, ha nem tudok eléggé szeretni, aggódni, szenvedni, lemondani. Mi lesz, ha elhibázom valahol.” Aztán beteljesült a vágya. Féleség lett, asszony lett, másrészt fizika—kémia szakos tanár. Időközben azonban egy másfajta „szerelem” is belépett életébe. Folyton-folyvást rajzolt, rajzolt és festett, mint egy megszállott lélek. Mert itt sem akart hibázni. Nem voltak ugyan meghatározó erejű mesterei: pusztán tehetségére, szorgalmára, kitartására hagyatkozhatott. Mégis célba ért. A nyolcvanas évektől meggyőzően érett, egyéni hangvételű lírai látomások kerülnek ki műhelyéből.

Ám így sem hagyta cserben eredeti életprogramját; a konzekvens, hiteles magatartás jellemzi munkásságát. A korai vallomásos szimbolikus, szecessziós szemlélettől úgyszólván töretlen út vezet a tágasabb léptékű szürrealista komponálásig. De itt is megőrzi például a növény-, a virág-, a természeti motívumok alapozó szerepét: ahogy ez a népművészetben is nyilvánvaló. Ám továbbra is alanyi festészetet teremt. Számára az a legfontosabb dilemma: kicsoda ő tulajdonképpen. A női lét titokszerűségére, szépségére, értelmére, az anyai küldetés mibenlétére is kíváncsi! Egyszóval a művész festőként is nő marad. Hazai képzőművészetünkben nincs még egy alkotó, aki Kalmárné Horóczy Margitnál szisztematikusan, igényesebben felvállalta volna a második nem vizuális önvizsgálatát.

Talán az *Ünnepek* című nagyméretű akril kép elemzésével bizonyíthatok ebből valamit. Persze első látásra pusztán az érzéki telítettségű, visszafogott han-

gulatot érzékeli a néző: a szürkés, fehéres, okkeres tónusok dominanciáját. Habár a keresztmotívum fölötti „fedél” már narancsos, vöröses melegségű. Míg a feltűnően vaskos keresztfán egy füzérekkel övezett, kifeszített nőalakot észlelünk, addig körülötte vidám mozgású, pálcikaformátumú gyerekek nyüzsögnek. Pedig a síkszerűség és az architektonikus szerkesztettség uralkodik a képen. Ez azonban nem jelent túlzott határozottságot, keménységet. Elég megfigyelnünk a formaelemek gyöngéd hullámzását, egyben a színes pontocskák oldottságát, könnyedségét. Nem is szólva a növény- és virágmotívumok ritmikus, kecses megjelenéséről.

A méltóságos, lírikus és harmonikus összkép mindazonáltal jótékonyan elrejti a részletek között vibráló formai, tartalmi feszültségeket. A művész magát az Ünnep képzetét is az anya, a gyerekek és a természeti elemek triumvirátusában képzeli el — akárcsak a reneszánsz mesterek jó része. Csakhogy a festmény egyféle paradox, filozofikus színezetet ad a figurák kapcsolatának. Ami az egyik oldalon elevenség, vidámság, az a másikon halál, kifeszítettség. És amilyen testetlenek, törékenyek a nebulók, olyannyira határozott és monumentális a nőalak megjelenítése. Mintha ő volna a főszereplő, az ünnepelt. S ezzel együtt mintha a szomorkás, tragikus hangvétel kerülne előtérbe.

Honnan és mivégre ez a mítikus anyaszerep, amely a krisztusi küldetést idézi? A hazai művészetből mindenesetre korántsem hiányoznak a személyessé tett messianisztikus megnyilvánulások. A női alkotók viszont nemigen merészkedtek el idáig. Bár Anna Margit piktúrája telis-tele van jelképes, mítikus nőalakokkal, de nála a megváltó továbbra is férfi marad. Voltaképpen Horóczy Margit művészetében történik meg a figyelemre méltó áttörés. Pedig szó sincs itt valami radikális újítóról. Éppen ellenkezőleg. Az alkotó nagyon is tiszteli a nemzeti, családi hovatartozás, a természeti meghatározottság és a kollektivitás eszméit (pl.: *Dózsa-legenda*, *Petőfi ikonja*, *Bartók*, *Összetartozók*, *Mese a szeretetről*, *Erdélyi angyal*). Nála a szubjektív, alanyi szemlélet nemhogy kizárja: inkább felerősíti e kötődéseket.

Nem csoda így, hogy meglehetősen korán szembekerül az önelemzés, az önismeret és az önmegmutatás feszítő dilemmáival. Jellemző, hogy a hetvenes évek közepe táján még realizisztikus józansággal, profilban és félszegen látatja a mesés fátylú *Falusi menyasszonyt*. Koronás Krisztusa viszont már szembefordul velünk, ámbár a megváltó személye itt még a tradícióhoz igazodik. Később megpróbálkozik a nyiltabb, közvetlenebb magatartással. A konstruktív felfogású *Gyermekáldáson* megmutatja az utódok arcását, ám anyafigurája majdhogynem elbújik a virágok, a gyerkőcök mögé. Rejtőzködik. Ahogy a *Túl a valóságon* kitárt karú, keleties öltözetű hölgyének is nehezebbre esik a premier planos kitárulkozás. Így amolyan védtelen, kiszolgáltatott gyerekek érzik magát. Ilyen a kézmozdulata. Olyan, mint a hóban keresztet vető nebulóké.

A nyolcvanas években született a *Változatok II.* című alkotás is, amely a többször feldolgozott Menyasszonyság gondolatát idézi. Erre utal a fejkötő, a finom művű, csipkés ruházat, a virágokkal ékes, ünnepi környezet. De most már a tárgyi konkrétság szervesen összefonódik a kozmikus léptékű jelképi ábrázolással. Itt a növényekből kibomló félkörben az égboltot szemlélhetjük, miként a világos, körszerű fejforma is a napkorongot juttatja eszünkbe. A göcsörtös, népies ízű fafigura pedig nyilvánvaló rokonságban áll a korábban elemzett nőalak formaképletével, a keresztalakzattal. Igaz, itt egy örömittas mozdulatot látunk, akárcsak az *Ünnep* gyermekeinél. Persze a corpus motívum így is benne marad a menyasszonyi vidámság látomásában. Úgyhogy e relati-

visztikus, többsikű tolmácsolási formában testvéri közelségbe és átfedésbe kerül az élet és a halál, az öröm és a bánat képzete.

Már e korai érett alkotásból is világosabbá válhat az Ünnepek kifejezési módja, egyszersmind a mitikus anyaszerep kérdése is. Horóczy Margitot éppen a rejtőzködés és a személytelenebb, általánosabb megjelenítés igénye vitte el az individualizált corpus-képzetektől. Jelen esetben azonban nem csupán a keresztény jelkép szimpla átvételét kell regisztrálnunk. A művész ugyanis a népi tárgykultúra köznapi darabjaiban éppúgy felismerte az elemi keresztformákat, mint a növények és virágok szárrendszerében. Ezzel akarva-akaratlanul is egyetemes emberi jelképre talált rá. Amely legvégső eredetét tekintve mélyebb és pogányabb a krisztusi legendáriumnál: az anyatermészet formái, funkcionális rendjében gyökeredzik. Innen adódik, hogy az előbbi corpus-menyasszony ujjongani is tud kitüntetett léthelyzetének. Miként az *Ünnepek* viduló gyermekéi is a keresztlétre vannak felfűzve: akár az édesanyjuk.

A virágindás szecessziótól induló művész végül is egy olyanféle vizuális jelbeszédre bukkant rá, amely ugyanúgy tükrözi rajongó természetszeretetét, absztrahálási szándékát, mint rejtőzködő, szerény magatartását. Talán az eddigiekből is kitűnhetett: valójában a népművészet világszemléleti, formai hatásáról van szó. Édesanyja tudniillik szépen varrt és hímzett, sőt, bababútorok festésével is foglalkozott. Ugyanakkor modern képzőművészetünkben sokan dolgoznak a néphagyomány vonzáskörében. (Pl. Korniss Dezső, Schéner Mihály, Kátai Mihály, Samu Géza, Halmy Miklós.) Természetesen Kalmárné Horóczy Margitnak közöttük a helye.

Az igazi művészek nemcsak felhasználják, hanem megújítják a készen kapott formai, szellemi hagyományokat. Horóczy Margit is ezt teszi. Az Ünnepek viduló, pálcikaformátumú gyerekei például aligha ismerősek a népművészet kelléktárában. Itt sokkal inkább a gyerekrajzok világára gondolhatunk. Már csak azért is, mert az alkotó hosszú évekig rajzot tanított, szakkört vezetett egy kecskeméti iskolában. A korai *Nagyanyám kendőjén* már ott világít egy suta, széttárt karú nebuló.

Horóczy Margit hol a vékonyabb, törékenyebb keresztlétre hivatkozik, hol meg vaskos, monumentális megfelelőikre. Az anyaság képzete mindenesetre majd mindig az utóbbi formátumban jelentkezik. Akár az Ünnepeken is. Ám honnan ez az erőteljes corpus-alakzat? Közismert, hogy a krisztusi gondolatra utaló képzőművészeti ábrázolások lépten-nyomon a szokványos, inkább gótikus küllemű keresztmotívumokat idézik. Más kérdés, hogy a naiv, népi kőfaragók faluszéli feszületei gyakran eltértek a professzionálisan elfogadott aránybeli normáktól. Ha átlapozzuk *A magyar nép díszítőművészetét* (Domanovszky György, Akadémiai K., Bp., 1981.), akkor a Nógrád megyei kőcorpusok egynémelyikében könnyen felismerhetjük az alkotó által alkalmazott sajátos viszonyrendet. Azaz, a vaskos, méretes kereszt és a vékony, törékeny figura kontrasztját.

Az Ünnepek kompozícióján egy személytelen anyacorpusszal szembesülünk. Ám személytelenség ide, önfeladás oda: Horóczy Margit így sem tagadja meg női mivoltát. Először is a vaskos, erőteljes feszületformával öntudatlanul is becsesempisz valami markáns, férfias elemet a képbe. Azt is mondhatnám: egyféle titkos varázslatossággal majdhogynem teljessé teszi a család, az Ünnepek képzetét. Akár az ősi temetkezéseknél: ő is díszes, méltóságos, füzérekkel átszőtt öltözetet ad kifeszített figurájára. Aki ilyenformán valami védelmező,

áldást osztó pappá szelídül. Ráadásul a képfelület egészét behálózó, pöttyöző előadással egészen légies, álomszerű könnyedséget és átlátszóságot kölcsönöz a formák megjelenésének. E „pointilista” tolmácsolásnak azonban édeskevés köze van a századforduló analitikus, tudományos ízű színkezeléséhez, például Seurat felfogásához. Annál ez oldottabb, közvetlenebb, érzékibb természetű. Horóczy Margit festészete az egyik oldalon az ikonok bensőséges, ám kimért világával kerül távoli rokonságba. Másrészt óhatatlanul magán viseli a népművészetre is olyannyira jellemző iparművészeti meghatározottságot. Mintha csipkéből szőtt mítoszokat látnánk. És mintha Ferenczy Noémi visszafogott, érzékeny szelleme folytatódna itt. Aki talán a legközelebbi szellemi, érzelmi rokonnak is fel-fogható.

Egy újszerű festői jelrendszerben a pogányabb, eredetibb gondolatfelvetésnek is ott kellene lennie. A fiatal Horóczy Margit sem tudott megállapodni önmaga viráglétének egyértelmű és végleges evidenciájánál. Inkább a költővel együtt emberileg, művészileg is belátta a „Virág voltam, gyökér lettem” fájdalmasan szép bölcsességét. Voltaképpen e gyökérlétben rejtőző szolgálat-etika erősödik fel az egymást váltó anyacorpus-képzetekben: az alázat, a szeretet apoteózisa. Amelyet nem rendelhetünk alá folyton-folyvást megannyi szerepkörnek, érdeknek és praktikának.

Kalmárné Horóczy Margit festészete ugyanis szinte észrevétlenül visszahozta évtizedeink vizuális közlésrendszerébe a matriarchátus szellemiségét: a feltételek nélkül is szolgáló anyaisten gondolatát. Amivel látszólag jócskán hátralepett a ködbe vesző történelmi időbe. Pedig az sem lehet teljességgel véletlen, hogy éppen korszakunk feminista törekvéseivel párhuzamosan születik meg egy olyan művészet, amely a hagyományos férficorpusok mellé a második nem fészületeit is bátran odahelyezi.

SZUROMI PÁL